

ประเทศกำลังพัฒนา : การแสวงหาตัวแบบที่เหมาะสม (Developing Nations : Quest for a Model) บรรณาธิการโดย Willard A. Beling and George O. Totten. New York, Van Nostrand Reinhold, 1970, paperback, 272 pp.

หนังสือเล่มนี้เป็นที่รวมบทความสำคัญทางด้านการพัฒนาประเทศ หรือการสร้างสังคมให้ทันสมัย (modernization) ไว้ด้วยกันเป็นจำนวนมากถึง 11 บทความ บทความหรือข้อเขียนเชิงวิชาการต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นเนื่องจากการประชุมทางวิชาการ ครั้งที่ 45 ของสถาบันกิจการแห่งโลก (Institute of World Affairs) ซึ่งมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียใต้ (University of Southern California) และมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ในอาณาบริเวณทางคานแปซิฟิกได้ร่วมกันจัดขึ้น เอกสารหรือข้อเขียนทางวิชาการที่นักสังคมศาสตร์สาขาต่าง ๆ ได้นำเสนอต่อที่ประชุมนี้ ต่อมาได้นำมาดัดแปลงเป็นบทความต่าง ๆ ของหนังสือเล่มนี้

แนวทางใหญ่ (Theme) ของการสัมมนาทางวิชาการครั้งนี้ เรียกว่า "พลวัตของการพัฒนา : สถาบัน กระบวนการ และเทคนิคต่าง ๆ" (The Dynamics of Development : Institutions, Processes and Techniques) โดยมุ่งที่จะเสนอแนวคิด ยุคสมัย และปัญหาทางปฏิบัติในกระบวนการนำสังคมไปสู่ความทันสมัยสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนาในเอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกา การสัมมนาครั้งนี้ ได้จัดใหม่ขึ้นที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียใต้ ผู้ดำเนินการประชุมได้

แก่ศาสตราจารย์เบลิง และ ทอดเตน (ซึ่งเป็นบรรณาธิการร่วมของหนังสือเล่มนี้) บทความต่าง ๆ ของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้มาจากการสัมมนาครั้งนั้นแล้ว บางเรื่องก็เป็นเรื่องที่ได้เขียนไว้ก่อนแล้วก็มี อย่างเช่นเรื่อง "ความทันสมัยคืออะไร" (What is modernization) ของศาสตราจารย์เบนดิทซ์ (Reinhard Bendix) ซึ่งได้เขียนไว้มานานแล้วก็ได้มีการนำเอามาลงไว้อีก เพื่อให้ครบถ้วนทางวิชาการเรื่องความทันสมัยและพัฒนาการตามเจตนารมณ์ของบรรณาธิการ

จุดมุ่งหมายสำคัญของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่ต้องการจะเสนอบทบาทของตัวแบบ (Models) ต่าง ๆ ในการพัฒนาประเทศ ซึ่งประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายมุ่งหวังจะนำเอามาใช้เป็นแนวทางการกำหนดนโยบายในการวางแผนและ/หรือดำเนินการพัฒนาประเทศของตนต่อไป หนังสือเล่มนี้เริ่มต้นด้วยบทความต่าง ๆ ที่มุ่งพิจารณาถึงการสร้างแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งนักวิชาการได้สร้างขึ้นมาเพื่ออธิบายกระบวนการทันสมัยในสังคมที่กำลังพัฒนา ทั้งในแง่ของนักวิชาการแท้ ๆ (academicians) และในแง่ของนักสร้างประเทศ (nation-builders) ในตอนท้ายของหนังสือเล่มนี้เป็นการสำรวจความถูกต้องเหมาะสมของตัวแบบเหล่านี้ รวมทั้งการทำให้เป็นที่ยอมรับโดยถูกต้องในแต่ละสังคม (legitimization) โดยพิจารณาทั้งจากทรรศนะของแต่ละประเทศและระหว่างประเทศด้วย

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น หนังสือเล่มนี้จึงแบ่งออกเป็น 3 ตอนด้วยกัน ตอนที่หนึ่งมีบทความอยู่ 4 เรื่อง เป็นตอนที่ว่าด้วยแนวคิด ทฤษฎี ความสำคัญและอุดมการณ์ของตัวแบบในการพัฒนา ตอนที่ 2 ว่าด้วยผลกระทบที่ตัวแบบต่าง ๆ มีต่อประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย โดยเฉพาะความมีเสน่ห์ของตัวแบบทางด้านสังคมนิยมที่สามารถโน้มน้าวจิตใจปัญญาชนสมัยใหม่ของสังคมที่กำลังพัฒนาให้หันมาสนใจเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ตอนที่สามมีบทความรวมกัน 4 บทความเดียวกับตอนที่แรก

ตอนที่ 3 ซึ่งเป็นตอนสุดท้ายว่าด้วย การทำให้ตัวแบบที่รับเอามาแล้วถูกต้องตาม กฎหมายของบ้านเมืองหรือเป็นที่ยอมรับในทางการเมืองอย่างเต็มที่ ตอนที่ 3 นี้มีอยู่ 3 บทความ

ผู้เขียนบทความต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนมากเป็นบุคคลในวงการมหาวิทยาลัย เป็นศาสตราจารย์ทางด้านกฎหมายระหว่างประเทศ รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ และสังคมวิทยา แต่ก็มีอยู่ 2 คน ที่อยู่นอกวงการมหาวิทยาลัย คือ ซี อีริค คาร์ลสัน (C. Eric Carlson) ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าแผนกการเคหะ ศูนย์การเคหะ ก่อสร้างและวางแผน (Center for Housing, Building and Planning) ขององค์การ สหประชาชาติ แต่เขาก็เคยสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย และเคยสอนในมหา วิทยาลัยอื่น ๆ มาก่อน อีกคนหนึ่งคือ นอร์แมน คัสซินส์ (Norman Cousins) ซึ่งเป็นบรรณาธิการวารสาร Saturday Review และเป็นผู้อำนวยการ McCall Corporation ด้วย บุคคลผู้ได้รับรางวัลต่าง ๆ หลายรางวัล อาทิ The Thomas Jefferson Award สำหรับการทำให้ประชาธิปไตยเจริญก้าวหน้าในวงการหนังสือพิมพ์ The John Dewey Award สำหรับการให้บริการทางด้านการศึกษา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจ คัสซินส์ เขียนในหนังสือเล่มนี้ก็มีแต่เพียง คำนำหน้า (Foreword) ๕ หน้า เท่านั้น แม้กระนั้นก็นับว่ามีสาระน่าขบคิดมากทั้งในแง่ของ นักการเมืองชาวตะวันตกและปัญญาชนแห่งสังคมตะวันออกและบรรดาผู้นำของโลก ที่สามทางหลาย

คัสซินส์เริ่มต้นด้วยการท้าวความว่าภายหลังจากที่สงครามโลกครั้งที่สองสงบลง แล้วไม่นานนักได้มีความหวังเกิดขึ้นทั่วไปว่า สหประชาชาติจะเป็นองค์การระหว่าง ประเทศที่สามารถนำสันติสุขและความเจริญก้าวหน้ามาให้แก่มวลมนุษย์ได้โดยแท้ จริง ผลงานประมาณ โดยสันติจะนำความอุดมสมบูรณ์มาให้ ในไม่ช้าประชาชาติ

ที่เกิดใหม่ทั้งหลายก็จะสามารถพัฒนาเองให้เทียบเท่ากับโลกตะวันตกได้ และจะสามารถนำไปสู่ภาวะใหม่แห่งโลก คือความกลมกลืนกันของวัฒนธรรมต่าง ๆ

แต่เมื่อเวลายิ่งผ่านไปนานเข้า ความหวังเช่นนั้นก็ค่อยจางหายไปเรื่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องพัฒนาการของประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลาย เพราะดูเหมือนว่ายิ่งพัฒนาไป ก็ยิ่งจะห่างไกลจากภาวะของสังคมตะวันตกเข้าไปทุกที (นอกจากนี้ภาวะแห่งความห่างไกลยังเกิดขึ้นระหว่างชนส่วนน้อยและชนส่วนใหญ่ภายในสังคมเดียวกันด้วย) จนทำให้นักพัฒนาชาวตะวันตกบางคนถึงกับสิ้นหวังท้อแท้กลายเป็นโรคทางจิตชนิดหนึ่งซึ่ง คัสซินส์ เรียกว่า “compassion fatigue” ปัญหาสำคัญที่คัสซินส์ยกขึ้นมาพิจารณาในข้อเขียนของเขาก็คือว่า การที่โลกตะวันตกสามารถพัฒนาล้าหน้าสังคมอื่น ๆ ในโลกได้นั้น ถือว่าเป็นแต่เพียง “เหตุบังเอิญ” ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ หรือว่าเป็นตัวแบบโดยแท้จริงของโลกที่สามในอนาคต? โลกที่สามหรือประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายมีลักษณะพิเศษของตนเองที่แตกต่างไปจากโลกตะวันตกอย่างมาก ฉะนั้น แม้ว่าจะดำเนินการอย่างไรก็ไม่มีโอกาสพัฒนาไปเทียบทันโลกตะวันตกได้ เช่นนี้ เป็นความจริงหรือ?

อย่างไรก็ดี ในที่สุดเขาก็สรุปว่า ยังโชคที่อยู่บ้างที่นักพัฒนาชาวตะวันตกมิได้ติดโรคท้อแท้สิ้นหวังไปเสียหมด อย่างน้อยที่สุดกลุ่มที่ร่วมกันเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นมา ก็ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า พวกเขายังมีศรัทธาต่อการพัฒนาเพื่อนำสังคม ไปสู่ความทันสมัยของกลุ่มประเทศโลกที่สามอยู่

ในบรรดาบทความต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในตอนที่หนึ่งซึ่งเน้นหนักทางด้านแนวคิดหรือทฤษฎีนั้น มีอยู่บทความหนึ่งซึ่งนับว่าน่าสนใจเป็นอันมาก ผู้เขียนบทความนี้ คือ อัลเบอ์โต กัวโรโร-รามอส (Alberto Guerreiro-Ramos) ซึ่งเป็นชาวบราซิลโดยกำเนิด ปัจจุบันเป็นศาสตราจารย์ทางรัฐประศาสนศาสตร์อยู่ที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียใต้ ข้อเขียนของเขาเสนอให้พิจารณา ตัวแบบในการ

พัฒนาในแง่มุมใหม่ซึ่งเขาเรียกว่า “ตัวแบบแห่งความเป็นไปได้” (Possibility Model) โดยเขาพยายามอธิบายว่าในแนวคิดต่างๆ เกี่ยวกับพัฒนาการหรือการทำสังคมให้ทันสมัยนั้น มีตัวแบบหลักอยู่ 2 ตัวแบบซึ่งนักวิชาการและนักปฏิบัติการทางด้านพัฒนาการทั้งหลายมักจะเลือกปฏิบัติตามตัวแบบใดตัวแบบหนึ่งเสมอ บางครั้งก็เปลี่ยนไปเปลี่ยนมาตามประสบการณ์และความรู้ที่ได้รับเพิ่มเติมขึ้นมาภายหลัง ตัวแบบหลักทั้งสองดังกล่าว คือ 1) ตัวแบบแห่งความจำเป็น (Necessity Model) และ 2) ตัวแบบแห่งความเป็นไปได้ (Possibility Model)

ฐานคติ (assumption) สำคัญของตัวแบบแห่งความจำเป็นซึ่งเรียกอย่างสั้นๆ ว่า “ทฤษฎีเอ็นดี” (Theory N.) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความทันสมัย ก็คือว่ามีกฎแห่งความจำเป็นในทางประวัติศาสตร์ที่บังคับให้สังคมต่างๆ ต้องเคลื่อนเข้าไปสู่ขั้นตอนซึ่งเคยเป็นอยู่ในสังคมที่พัฒนาหรือสังคมที่ทันสมัยแล้ว สังคมพัฒนาหรือทันสมัยแล้วจึงเป็นเสมือนหนึ่งตัวแทนของภาพอนาคตแห่งสังคมที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย บรรดานักสังคมศาสตร์ที่นิยมกล่าวถึง “สังคมอ้างอิง” (referent societies) และ “สังคมตามอย่าง” (follower societies) ตลอดจน “อุปสรรคต่างๆ ในการพัฒนา” และ “เงื่อนไขจำเป็นเพื่อความทันสมัย” (pre-requisites of modernization) นั้น กวีโรโร-รามอส ถือว่าเป็นกลุ่มที่ติดชงฆ์ติดมือในฐานคติแบบถูกกำหนดไว้ก่อน (deterministic assumptions) ของ “ทฤษฎีเอ็นดี” ทั้งนี้ ถ้าเราเชื่อตามทฤษฎีนี้ ก็หมายความว่า ประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายไม่มีโอกาสจะพัฒนาเทียมทันประเทศที่พัฒนาแล้วได้เลย เพราะจะต้องคอยรูปแบบเลียนแบบ และสร้างเงื่อนไข “ตามกัน” สังคมตะวันตกเขาอยู่เรียบร้อยแล้ว สังคมตะวันตกก็จะกลายเป็น “สังคมอ้างอิง” หรือ ตัวแทนอนาคตของสังคมที่กำลังพัฒนาอยู่ต่อไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด ความจริงควรจะเป็นเช่นนั้นหรือ?

กัวโรโร-รามอส มิได้คิดเช่นนั้น ด้วยเหตุนี้เขาจึงสนับสนุนแนวคิดทั่วไปแห่งความเป็นไปได้ ซึ่งเขาเรียกย่อ ๆ ว่า “ทฤษฎี พี.” (Theory P.) ทฤษฎี พี. มีกฎเกณฑ์อยู่ 2 ประการที่เกี่ยวข้องกับความทันสมัย คือ 1) ถือว่าความทันสมัยมิได้มีอยู่แต่เฉพาะส่วนหนึ่งส่วนใดของโลก และกระบวนการแห่งความทันสมัยก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นไปตามแบบอย่างของสังคมอื่นเสมอไป และ 2) ประชาชาติใด ๆ ในปัจจุบันนี้ต่างก็มีโอกาสของตนเองที่จะก้าวไปสู่ความทันสมัยด้วยกันทั้งนั้น ปัญหาจึงขึ้นอยู่กับความรู้จักนำเอาโอกาสหรือความน่าจะเป็นไปได้ขึ้นมากระทำให้เป็นความจริงขึ้นมามากกว่าอย่างอื่น

ในการพยายามพิสูจน์ความถูกต้องของทฤษฎี พี. กัวโรโร-รามอส ได้พิจารณาย้อนรอยถอยหลังไปถึงแนวคิดในระยะต้น ๆ ของทฤษฎีนี้ บุคคลสำคัญที่เป็นต้นความคิดในเรื่องนี้ซึ่งควรกล่าวถึง ณ ที่นี้ ก็คือ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) นักสังคมศาสตร์ชาวเยอรมันผู้คิดตั้งคำว่า “objective possibility” ขึ้น ซึ่งหมายถึงโอกาสที่เหตุการณ์อาจจะเกิดขึ้นได้โดยแท้จริงและสามารถแสดงให้เห็นได้โดยวิธีการทางเหตุผลข้อเท็จจริง เวเบอร์เสนอว่า เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นมิใช่เหตุการณ์เดียวที่ จำเป็น จะต้องเกิดขึ้นโดยไม่มีการหลีกเลี่ยง หากแต่เป็นเหตุการณ์หนึ่งในหลาย ๆ เหตุการณ์ ที่มีโอกาส จะเกิดขึ้นได้โดยแท้จริง แต่เหตุการณ์ใดจะเกิดขึ้นมาจริง ๆ นั้นขึ้นอยู่กับ การรู้จักเลือกสรร (choice) และการตัดสินใจ (decision) ของผู้กุมอำนาจทางการเมืองอยู่ในแต่ละยุคแต่ละสมัย ดังที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในประวัติศาสตร์มากมายว่าสังคมที่มีภาวะทางการเมืองและเศรษฐกิจอยู่ในระดับใกล้เคียงกันในระยะเวลานึง ต่อมาอาจมีการพัฒนาแตกต่างกันมากก็ได้ อย่างเช่น ญี่ปุ่นกับไทย และไทยกับพม่า ปัจจุบัน เป็นต้น ในที่สุดกัวโรโร-รามอส ได้สรุปความแตกต่างระหว่างทฤษฎีเอ็นดี และทฤษฎี พี. ออกเป็นข้อ ๆ ไว้โดยชัดเจน (หน้า 37-39)

ผู้วิจารณ์เห็นว่า ทฤษฎี พี. คือความหวังในการพัฒนาของประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย อย่างน้อยที่สุดก็เป็นทำให้กำลังใจว่า ประเทศเหล่านั้นยังมีโอกาสที่จะพัฒนาและทันสมัยได้อยู่เสมอ แต่ความจริงแล้วปัญหาในทางปฏิบัติมิใช่อยู่ว่ามีโอกาสหรือไม่ ผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับแมกซ์ เวเบอร์ อย่างเต็มที่ว่า เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นเพียงหนึ่งในหลาย ๆ เหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นได้โดยแท้จริง แต่ที่ไม่เกิดเพราะการตัดสินใจของบุคคล ระดับผู้นำว่าได้ตัดสินใจเลือกดำเนินการอย่างไร การที่จะเลือกดำเนินการอย่างไรขึ้นอยู่กับองค์ประกอบสำคัญอีก 2 ประการ คือ เขารู้ข้อเท็จจริงต่างๆ มากน้อยและถูกต้องแค่ไหนเพียงไร นอกจากนั้นก็ขึ้นอยู่กับทัศนภาพ (perception) และแผนที่ความระลึกรู้ (cognitive map) ของเขาว่าลึกซึ้งเพียงไร ผู้ปกครองประเทศที่ "สายตาสั้น" หรือ "ตามืดมัว" เพราะถูกบีบบังคับด้วยโมหะ โทษะ โลภะ และอวิชา ย่อมจะมีโอกาสมากที่จะตัดสินใจเลือกดำเนินการไปในทางที่ไม่ส่งเสริมความทันสมัยและพัฒนา อันเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย ไม่อาจพัฒนาไปได้โดยรวดเร็วเท่าที่ควร

นอกจากข้อเขียนของกัวโรโร-รามอสแล้ว ข้อเขียนที่นับว่าน่าสนใจมากที่สุดก็คือข้อเขียนของ จอห์น เอช คัทสกี (John H. Kautsky) และของ เอม จอร์จ ซานิโนวิช (M. George Zaninovich) ซึ่งเสนอเหตุผลแห่งความดึงดูดใจของตัวแบบในการพัฒนาสังคมของฝ่ายคอมมิวนิสต์ หรือสังคมนิยมที่มีต่อบรรดาบุคคลชั้นนำหรือปัญญาชนรุ่นใหม่ของประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย (หน้า 101-151) เหตุผลสำคัญที่พอสรุปได้ก็คือว่า การที่ทางฝ่ายประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ (ซึ่งก็แยกตัวเองออกเป็น 3 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มรัสเซีย กลุ่มจีน และกลุ่มเช็กโกสโลวาเกีย) สามารถพัฒนาสังคมของตนไปสู่ระบบอุตสาหกรรมและความทันสมัยต่างๆ ภายในระยะเวลาค่อนข้างสั้นในเมื่อเปรียบเทียบกับพัฒนาการของสังคมตะวันตกซึ่งเป็น

แบบค่อยเป็นค่อยไป (evolution) นั้น เป็นผลอย่างสำคัญที่ทำให้ปัญญาชนสมัยใหม่ของประเทศที่กำลังพัฒนาหลงใหลในทวิแบบพัฒนาการของสังคมนิยมวิเศษ จนปัญญาชนบางกลุ่มถึงกับมีความเชื่อมั่นอย่างจริงจังว่า หนทางที่จะพัฒนาประเทศนั้นมีอยู่เพียงทางเดียวเท่านั้น คือ จะต้องทำการปฏิวัติตามแบบอย่างของสังคมนิยมวิเศษรุ่นก่อน พวกนี้จึงกลายมาเป็นปัญญาชนนักปฏิวัติไป (revolutionary intellectuals) แต่พวกนี้ก็มักจะมีเพียงส่วนน้อยและมักจะถูกต่อต้านจากกลุ่มผู้นำฝ่ายอนุรักษนิยมซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก จึงต้องพากันหลบซ่อนอยู่ตามป่าตามเขาบ้าง ไร่ร้างที่ไหนสักที่ ถ้าต่อไปภายหน้าหากพวกนักปฏิวัติได้ชัยชนะ พวกเขาก็จะต้องนำเอาทวิแบบของฝ่ายคอมมิวนิสต์มาใช้ พัฒนาสังคมอย่างแน่นอน ถ้าเราไม่ปรารถนาจะให้เป็นอย่างนั้น เราก็ควรจะเร่งรัดพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าเสียก่อน หากทำได้เช่นนั้น นักปฏิวัติทั้งหลายก็คงจะไม่มี ความหมายแต่อย่างใด แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ย่อมขึ้นอยู่กับความตัดสินใจที่ถูกต้องของผู้บริหาร ประเทศเป็นสำคัญ คงได้กล่าวแล้ว

การที่ผู้วิจารณ์หยิบยกเอาแต่เพียงบทความบางเรื่องมาวิจารณ์ โดยย่อให้มี หมายความว่าบทความอื่น ๆ นอกจากนั้นไม่ดีหรือไม่มีความน่าสนใจแต่อย่างใด แต่ การที่จะวิจารณ์ทุกบทความย่อมเป็นไปได้ไม่ได้เพราะจะทำให้การวิจารณ์ยาวเกินควรไป โดยความจริงแล้วหนังสือเล่มนี้น่าอ่านตลอดเล่มตั้งแต่ต้นจนจบ โดยเฉพาะนักศึกษาทางด้านพัฒนาสังคม รวมตลอดทั้งนักการเมือง นักบริหาร และปัญญาชนต่าง ๆ ควรอ่านอย่างยิ่ง

สนิท สมักรการ